

Türk Edebiyatında Kudüs Teması

Mustafa ÖZTÜRK*

ÖZ: Üç semavî dinin kutsal şehri Kudüs, yaklaşık beş bin yıllık geçmişiyle zengin bir dinî ve tarihî arka plana sahiptir. İslam'ın ilk kıblesi olması ve Miraç mucizesinin burada gerçekleşmiş olması gibi pek çok neden, İslam toplumlarının bu şehre özel bir önem atfetmesinde etkili olmuştur. Kudüs teması, belirtilen bu önem temelinde, Klasik Türk edebiyatı ve Modern Türk edebiyatındaki belli başlı edebî türlere konu olmuştur.

Kudüs temasının, Klasik Türk edebiyatında seyahatnâme, mirâciye ve fetihnâme gibi edebî türlerde ele alındığı görülmektedir. Ayrıca Allâme Şeyhî Divanı'nda yer alan bir kaside ve "Kuds" redifli iki gazelde de Kudüs'ün bir tema olarak işlendiği tespit edilmektedir. Mevcut eserlere bakarak, klasik edebiyatımızda Kudüs'ün çok işlenen bir tema olmadığını savunmak mümkündür. Modern Türk edebiyatında ise bu tema, 1950 sonrasındaki evrede Sezai Karakoç ve onun takipçisi olan bazı şairlerin eserlerinde sık bir şekilde işlenmiştir. Belirtilen temanın klasik edebiyatta yer alması; daha çok Kudüs'teki güzellikleri, faziletleri ve kudsiyeti ifade etmek üzerinden gerçekleşirken, modern edebiyattaki Kudüs'ün ise "Filistin davası" duyarlığı çerçevesinde İslamî bir algı ve retorikle dile getirildiğini söylemek mümkündür.

ANAHTAR KELİMELER: Kudüs, Mescid-i Aksa, Türk Edebiyatı, Klasik Türk Edebiyatı, Modern Türk Edebiyatı.



The Theme of Jerusalem in Turkish Literature

ABSTRACT: Jerusalem with its rich historical and religious background dating back to nearly five thousand years, is holy to the three monotheistic religions. In Islam, it has been established as the first Qiblah (direction of prayers), the site of the nocturnal Journey and the gateway to the ascension to heaven, amongst many other reasons. Muslim societies inspired by its importance have attributed a special position to this holy city. Thus, becoming the subject of major literary genres in Classic Turkish Literature as well as Modern Literature.

The theme of Jerusalem has existed in the discourse of Classic Turkish Literature such as sayâhatnâme or "books of travels", mi`râjiya or "poetry on the Night Journey and Ascension" and fetihnâme or "narratives of conquests". Moreover, 'Allâma Shaykhi has dedicated to the theme of Jerusalem a qasidah (purpose poem or ode) in his Diwan as well as two gazel

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi. mustafaozturk47@gmail.com

(courtly lyrics) where he uses "Quds" as a repeated word (redif) in his poems. However, judging from existing classical works, it is possible to argue that the theme of Jerusalem is not dealt with much in Classical Turkish Literature. In contrast, in Modern Turkish Literature the theme of Jerusalem is frequently dealt with by Sezai Karakoç and some successive poets post-1950s. It is possible to argue that while Classic Turkish Literature emphasised on Jerusalem's virtues, beauty and holiness, Modern Turkish Literature expressed an Islamic perception and rhetoric within the framework of the Cause of Palestine.

KEYWORDS: Jerusalem, al-Aqsa Mosque, Turkish Literature, Classic Turkish Literature, Modern Turkish Literature.

GİRİŞ

"Göklerde yaratılıp yeryüzüne indirilen şehir" olarak tavsif edilen Kudüs, beş bin yıllık geçmişiyle bütün semavî dinler tarafından kutsal kabul edilen bir şehirdir. Kudüs'ü kutsal kılan sebeplerin başında, insanlığa rehber olarak gönderilen peygamberlerin pek çoğunun bu şehir veya civarında yaşamış olmasıdır. Hz. Davut, Hz. Süleyman, Hz. Yahya, Hz. Zekeriya ve Hz. İsa gibi pek çok peygamberin birbirinden ibretli kıssalarına sahne olan Kudüs'le anılan son peygamber, Miraç mucizesi dolayısıyla İslam peygamberi Hz. Muhammed'dir.

Müslümanların ilk kiblesi ve en kutsal üç mabedinden biri olan Mescid-i Aksa ve etrafının Allah tarafından kutsal kılındığı İsrâ suresinde, "Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed'i) bir gece Mescid-i Haram'dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa'ya götüren Allah'ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir (Altuntaş ve Şahin, 2011: 301)." şeklinde belirtilmiştir. Müfessirler, Mescid-i Aksa'nın çevresinden kastedilenin, Kudüs olduğu konusunda fikir birliğine varmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de, bu şekilde Mescid-i Aksa ve Kudüs ile ilgili birçok ayet bulunmaktadır (Bkz: Kur'an-ı Kerim; Mâide 5-21, Enbiyâ 69-71, A'raf 137, Meryem 11 vs.).

Ayetlerin yanı sıra pek çok hadiste de Mescid-i Aksa ve çevresinin faziletlerine temas edilmiştir. Kudüs'teki Mescid-i Aksa'nın, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevi ile beraber ziyaret amacıyla seyahat edilebilecek üç mescitten biri olduğu hususu bir hadiste, "Yolculuk ancak şu üç mescitten birine olur: Benim şu mescidime, Mescid-i Haram'a ve Mescid-i Aksa'ya (Müslim, Kitâbu'l-Hacc: 15/415, 511, 512)." şeklinde belirtilmiştir.

Yukarıda belirtilen dinî literatürün dışında, tarihî ve kültürel pek çok ritüelin varlığı da, İslam toplumlarında belli bir Kudüs algısı ve hassasiyetinin yerleşmesinde etkili olmuştur. Kudüs'e ilişkin İslamî algıda var olan hassasiyetin bir benzerinin, Yahudi ve Hristiyan inanışlarında da bulunduğu görülmektedir. Belirtilen üç dinin de Kudüs'e ilişkin belli bir hassasiyete sahip olması, bu dinlerin

müntesipleri arasında tarihten beri süregelen inanç eksenli çekişmelerin temel nedenlerinden biri olmuştur.

Ortaya konan edebî ürünlerin niceliği düşünüldüğünde, Türk edebiyatında Kudüs temasının çok zengin bir birikim ortaya koymadığını en başta belirtmek gerekir. Edebiyatımızdaki Kudüs temalı edebî ürünleri dönemlere göre sınıflandırdığımızda, bunların Klasik Türk Edebiyatı ve Modern Türk Edebiyatı olarak iki ayrı döneme ait oldukları görülür. Bu tespite bağlı olarak, bir tema olarak Kudüs'ün Türk edebiyatında ne ifade ettiğini tespit etmek amacıyla, Kudüs'ün Klasik ve Modern Türk edebiyatlarına yansımaları iki ayrı başlıkta değerlendirilecektir.

1. KLASİK TÜRK EDEBİYATINDA KUDÜS

Kudüs, İslam tarihi ve inancında çok önemli bir konuma sahip olmasına rağmen, İslamî kültürle sıkı sıkıya ilişkili olan Klasik Türk edebiyatında bu kavrama müstakil bir tema olarak çok fazla yer verilmemiştir. Oysa sınırları, asırları ve kıtaları aşan Klasik Türk edebiyatında, sayısız bölge ve yerleşim yeri mensur ve manzum eserlerde önemli yer tutmuştur.

...Klasik Türk şiiri; kaynakları, malzemesi ve muhtevası yönünden büyük bir zenginliğe sahiptir. Şiirde konu edilen coğrafya da aynı şekilde zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş topraklara sahip olmasının yanında dünyadaki diğer ülkelerle ticarî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle şairler birçok ülke ve şehirden söz ederler. Bu şehirler şiirde genellikle meşhur özellikleriyle birlikte yer alırlar. Örneğin; Çiğil, Çin, Deylem, Diyâr-ı Rûm, Ferhâr, Helluh, Nevşâd, Tarâz ve Yağmâ güzelleriyle; Bağdat halifelik makamı oluşu ve hırsızların çokluğu; Aden ve Bahreyn inci; Bedahşan la'l, Nişabur fîrûze, Yemen akîk; Çin âhû, porselen, put, nakş, nakkâş; Halep kumaş ve cam ürünleri; Hindistan baharat, tavus, papağan, fil, kılıç, hançer, inci ve yakut; Hatâ misk, kumaş ve kâğıt; İsfahan sürme; Kâşân çini, akrep ve silahları; Keşmir yün, şal, gül; Kirman kimyon ve kılıç; Mısır şeker, papağan ve kılıç; Şam kılıç, zırh gibi harp eşyaları, şeker, çörek, gülsuyu ve cam işleri; Vâsıt da kalemlerle birlikte anılır (Yeniterzi, 2011: 301).

Kudüs temasının klasik şiirde yer alması, daha çok Miraç hadisesi ve bu kavram çerçevesinde söz konusu edilen Mescid-i Aksa ve İsrâ kavramları ekseninde gerçekleşmiştir. *Hüsâmzâde Feyzî Divanı*'nda geçen aşağıdaki beyitte, sevgilinin yüzü âşıkların yöneldiği kible olarak tasavvur edilmiş ve Müslümanlığın ilk kiblesi olan Mescid-i Aksa'ya benzetilmiştir:

Kiblemüz vechinedür Mescid-i Aksâmuz odur
Müstemi'-i Habeşî sâmi'-i ezânuz biz

(Gülzar, 1996: 119)

Samsunlu Divan şairlerinden Medhî, mübarek mekânları ziyaret etmekle ilgili söylediği bir manzumesinde, Kudüs'e varıp oradaki Mescid-i Aksa'yı ziyaret etme iştiyakını şu şekilde dile getirmiştir:

Geh harîm-i Kâ'bede zâ'ir olup geh Taybe'de
Geh varıp Kuds'e tavâf-ı Mescid-i Aksâ idem
(Bayram ve Erdemir, 2017)

15. yüzyıl Klasik Türk şiirinin önemli simalarından olan Necâtî, bir terki-
bendinde ismini belirtmediği bir caminin değerini, güzelliğini ve eşsiz oluşunu
Mescid-i Aksa ile karşılaştırarak ifade etmiştir:

Câmi' olmuşdur nihâyetde latîf ü bî-bedel
Belki kudsîler katında Mescid-i Aksâ ola
(Tarlın, 1997: 108)

Miraç mucizesini anlatan İsra Suresi, Huruffilik anlayışının önemli temsilcisi
Nesîmî (öl. 1404) tarafından da bir beyitte dile getirilmiştir. Nesîmî, beyitte bu
surenin bir kısmını iktibas etmiş ve *İsra* ifadesiyle bu hâdiseye telmihte bulunarak
Allah'ın, kulunu geceleyin Mescid-i Aksa'ya yürütmesine temas etmiştir:

Ey cemâlün sîrr-ı subhânellezî esrâ imiş
Mescid-i Aksâ tapundur 'abdihî leylâ imiş
(Ayan, 1990: 202)

Aynı ayete benzer bir göndermeyi *Birrî Mehmed Dede Divanı*'nda da
görmek mümkündür:

Sîrr-ı sübhâne'l-lezî esrâ şeb-i mi'râcun
Remzidür ser-mest ider bu sır serâser dilleri
(Erkul, 2017: 100)

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, klasik şiirde Kudüs'ün konu edilmesi,
daha çok Hz. Peygamber'in Miraç mucizesinin burada gerçekleşmesiyle ilintilidir.
Mevcut literatüre bakıldığında, bir şehir olarak Kudüs'ün klasik şiirde; Şam, Halep,
Mısır, Hind ve Hatâ gibi örneklerde olduğu gibi bir mazmun hâline gelerek şairler
arasında geleneksel bir kullanım formuna dönüştüğünü belirtmek pek mümkün
görünmemektedir. Aşağıda değinilecek olan Allâme Şeyhî Efendi'nin *Divan*'ında
yer alan birkaç manzumeyi bu durumun sınırlı sayıdaki istisnaları arasında
değerlendirmek gerekir.

Bir tema olarak Kudüs'ün, divanlarda pek fazla yer alması da, klasik
edebiyat geleneği içerisindeki edebî türlerden olan seyahatnâme, fetihnâme ve
mirâciye gibi bazı formlarda nisbeten daha fazla işlendiği görülmektedir.

1.1. Seyahatnâmeler

Seyahatnâme, bir yazarın gezdiği ve gördüğü yerleri edebî bir üslûpla anlattığı
yazı türüdür. Yazarın şahsi düşüncesinin önemli bir faktör olduğu seyahat
yazılarında genellikle betimleme tekniğine başvurulur. Bu türün edebiyatımızdaki
ilk örneği 16. yüzyılda Seydi Ali Reis'in kaleme aldığı *Mir'âtü'l-Memâlik* adlı eserdir.

...Osmanlı toplumunda savaş, memuriyet, iş bulma, sürgün, eğitim, irşad
ve hac gibi vesilelerle seyahat edilmesine rağmen 19. yüzyıla kadar oldukça

az sayıda seyahatname kaleme alınmıştır. Bunun en önemli sebebi, genellikle kişilerin bu yolculuklara farklı yerleri görmek ve anlatmak gibi bir maksatla çıkmamış olmalarıdır. Ayrıca Osmanlı toplumunda yolculuğun özellikle tahsilli kesim için hayatın bir parçası sayılması, seyahatlerin aynı medeniyet ve devlet sınırları içinde yapılmış olması da bu anlayışı desteklemiştir (Coşkun, 2009: 13).

Türk edebiyatında kaleme alınan edebî nitelikli seyahatnâmeler incelendiğinde, Kudüs'ü konu edinen bazı seyahatnâmelerin varlığına rastlanmaktadır. Bunlar içerisinde sadece Kudüs'ü ele alan seyahatnâmeler bulunduğu gibi, Kudüs'le beraber başka şehirleri ele alanlar da bulunmaktadır. Bu bağlamda Kudüs'ü konu alan seyahat eserleri arasında *Kitâbü Evsâf-ı mesâcidi'ş-şerîfe, Fezâyilü Mekke ve'l-Medîne ve'l-Kuds*, Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme'si*, *Tuhfetü'l-Haremeyn* ve *Mir'âtü'l-Kuds* gibi eserler bulunmaktadır.

Kudüs'ten bahsedildiği tespit edilen en eski tarihli Türkçe seyahatnâme eseri Ahmed Fakih'e aittir. XIII. yüzyıl şairlerinden Ahmed Fakih, *Kitâbü Evsâf-ı mesâcidi'ş-şerîfe* adlı eserinde bir grup arkadaşıyla hacca giderken gördüğü Şam, Kudüs, Mekke ve Medine kentleri ile orada ziyaret ettiği kutsal yerleri anlatır (Mazioğlu, 1974: 13). Ahmed Fakih, kaleme aldığı bu hac seyahatnâmesinde Kudüs'e ait çok çarpıcı betimlemelerde bulunmuştur.

Dünyanın en büyük seyahat eseri olarak kabul edilen 10 ciltlik Evliya Çelebi *Seyahatnâme'sinde* de Kudüs'le ilgili önemli bilgi ve gözlemlere yer verilmiştir. Bilindiği gibi Evliya Çelebi (1611-1685?), gezip dolaştığı yerlerde öncelikle o yerin idarecileri ve ileri gelen şahsiyetlerinden bilgi almış, bölgeye ait kayıt ve sicilleri incelemiş, halkla görüşmüş ve bütün bunlara ek olarak da bizzat kendisi gezip görerek edindiği bilgileri kendine has üslubuyla kaleme almıştır. 50 yılı aşkın bir süre boyunca dünyanın birbirinden farklı coğrafyalarında seyahat eden Evliya Çelebi'nin Kudüs'teki seyahatinin 1671 yılında gerçekleştiği, eserdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ünlü seyyahın Kudüs ve etrafıyla ilgili gözlem ve izlenimlerine *Seyahatnâme'nin* dokuzuncu cildinde (Evliya Çelebi, 2005) yer verilmiştir.

Evliya Çelebi; Mekke, Medine ve Kudüs'e ayrı ayrı zamanlarda gittiği hâlde bu kutsal şehirleri aynı cilde yerleştirerek Osmanlı'nın Kudüs'e atfettiği kutsallığın altını çizer. Öyle ki, *Seyahatnâme'nin* Kudüs kısmında sürekli olarak Kudüs'teki vali ve askerlerin en önemli görevlerinin haclıkların yol güvenliğini sağlamak olduğunu vurgular. Kudüs, geniş manada hac coğrafyasının bir parçasıdır ve Evliya Çelebi'nin metninde de açıkça ziyaret edilmesi gereken üçüncü mescit olarak ifade edilir.

Evliya Çelebi, Kudüs'e ilişkin anlatımlarına değişik kültürlerin Kudüs'e verdiği isimlerle başlar ve hemen sonra Müslümanların ilk kiblesi olduğunu hatırlatarak fakirlerin ve dervişlerin kiblesi olduğunu anlatır. Evliya Çelebi'nin hesabına göre Kudüs'te 70 tane tekke vardır. Şehirdeki ilk kaleyi yapan kişinin Hz. Davut olduğuna dair Kuran'dan delil getirdikten sonra, Kıyamet Kilisesi

(Kamame) hakkındaki açıklamalarını sıralar. Ona göre, Kıyamet Kilisesi'nin yanına Hz. Ömer Camii'nin yapılmış olması, Ayasofya'nın karşısına Sultanahmet Camii'nin yapılmasına eştir ve ikisi de birer hâkimiyet göstergesidir. Evliya, Sultan Selim'in 1517 yılında Kudüs'e girişini ise oldukça duygusal bir dille tasvir eder. Şehrin duvarlarından pek çok yerde bahseder ve duvarları İran'ın Kahkaha Kalesi'ne benzetir. Kudüs'teki mimari Evliya'yı o kadar etkiler ki, Hz. Süleyman'ın Mescid-i Aksa'yı emrindeki devlere ve diğer insanüstü varlıklara yaptırdığına kanaat getirir.

Evliya Çelebi, “aksa” kelimesini kullandığında sadece camiyi değil, oradaki tüm külliyyeyi kasteder. Eski mabedin bulunduğu bu bölgenin kutsallığı hakkında herhangi bir şüphe kalmaması için *Hac Suresi*'ni delil gösterir. Kudüs sakinleri hakkında çok fazla ayrıntı vermez. Şehirde altı hamam olduğundan bahseder. Bunlardan bir tanesinin, Hristiyanların bu hamama çokça gitmesinden dolayı Patrik Hamamı olarak anıldığını söyler. Gayr-ı müslim ibadethanelerinin hepsini birden kilise olarak adlandırır. Osmanlı'nın Paskalya'da aldığı tedbirler, şehrin nasıl yönetildiğine dair çok ilginç ipuçları verir. “Kamame” bahsinin başında kilise sayılarında verilen sinagog sayısı, Evliya'nın Kudüs anlatısında Yahudiler hakkındaki tek bahistir. *Seyahatnâme*'nin diğer bölümlerinde, özellikle yine Filistin'deki Safed şehrinin anlatıldığı bölümde Yahudilerden, kıyafetlerinden ve dillerinden bahseden Evliya'nın Kudüs'teki Yahudilere hiç değinmemesi dikkat çekicidir (Haliloğlu, 2017).

Evliya Çelebi gibi Kudüs'ü konu edinen diğer bir 17. yüzyıl seyahatnâmesi de Nâbî tarafından kaleme alınmıştır. Nâbî'nin 1712'de tamamladığı ve 1849'da basılan *Tuhfetü'l-Haremeyn*, manzum-mensur karışık bir eserdir. Osmanlı Türkçesiyle kaleme alınan hac seyahatnâmelerinin en edebî olan eser; tarihî, sosyolojik, coğrafi ve otobiyografik bilgiler ihtivâ etmesiyle de dikkat çekmektedir. Nâbî bu eserinde hac yolculuğuna İstanbul'da nasıl başladığını, konakladığı menzilleri, memleketi Urfa'ya varışını, Suriye, Kudüs, Mısır ve Mekke'ye gidişini ayrıntılı olarak anlatmış ve ayrıca seyahati sırasında başından geçen olaylara da yer vermiştir. Nâbî, eserini Arapça, Farsça ve Türkçe şiiirlerle süslemiştir.

Tuhfetü'l-Haremeyn'de verilen bilgilerden anlaşıldığına göre Nâbî, çıktığı hac yolculuğunda Kudüs'te sadece üç gün konaklamıştır; fakat bu kadar kısa kalmasına rağmen Kudüs'te bulunan Mescid-i Aksa'ya ait tasvirlerin eserdeki en uzun tasvirler olması dikkat çekicidir. Oysa Nâbî, daha uzun kaldığı belli yerlerin tasvirlerini bu denli uzun tutmamıştır.

...Bu durum, eserdeki belli yerlerin tasvirlerinin uzunluğunun, Nâbî'nin, yolculuğunda bu yerlere ayırdığı ziyaret süresiyle doğru orantılı olmadığını göstermektedir. Bu aynı zamanda eserdeki bazı bilgilerin yazılı veya sözlü kaynaklardan geldiğine de işaret etmektedir. Çünkü Mescid-i Aksa ile ilgili verdiği bilgileri bir iki günde elde etmek zordur (Coşkun, 2002: 65).

Kudüs hakkında kaleme alınan seyahatnâme türü eserlerden biri de “Kudüs’ün aynası” anlamına gelen *Mir’âtü'l-Kuds* adlı eserdir. 17. yüzyıl sanatkârlarından Molla Hıfzî’nin nesir tarzında kaleme aldığı seyahatnâmede Miraç olayının aşamaları, Kudüs’ün faziletleri, Kudüs’te bulunan peygamber mezarları, Kudüs’ün tarihindeki önemli savaşlar ve buradaki önemli mekânlar hakkında önemli bilgiler verilmektedir.

... Hıfzî, Mir’âtü'l-Kuds’de 1051/1641 yılında Kudüs’e gidip burada ibadet ve ilim tahsiliyle meşgul olduğunu şöyle ifade eder: ... Bilgil ki işbu fakîr û hakîr Hıfzî-i pür-taksîr bin elli bir senesi târîhinde Kuds-i muharremde mücâvir olup niçe kubur-ı enbiyâ vü evliyâyı ziyâret eyleyüp niçe ‘ulûm-ı dünyevîyyeyi ve ‘ulûm-ı uhrevîyyeyi cem’ ü tahsil eyleyüp ... Gerek Kudüs’e gidip üç yıl burada kalması, gerekse kaynaklardan yararlanarak Kudüs hakkında hem tarihî hem coğrafi bilgiler vermesi, Hıfzî’nin eserinin bir seyahatnâme olduğunu gösteren özelliklerdir. Eser seyahatnâme özelliği taşımasının yanı sıra dinî ve didaktik bir eserdir (Karga, 2011: 137-138).

Mir’âtü'l-Kuds on iki bölüm ve yirmi altı fasıldan oluşur. Beytü'l-Mukaddes, ‘Askalan, Çâh-ı Bâbil, Kamâme, Gazze, Cezîretü’z-Zeheb, Mağare-i Ken’ân, Bîsân, Bi’rû'l-Varaka, Filistin, Remle, Leccûn ve Elmîs eserde tasvir edilen mekânlardan bazılarıdır. Eserde Kudüs dışında Şam, Mısır, Cudi Dağı, Fırat Nehri, Antakya, Edirne, İstanbul gibi Kudüs dışındaki şehir ve coğrafi unsurlar hakkında da bilgi verilmektedir.

1.2. Mirâciyeler

Klasik Türk edebiyatında Kudüs temasının geçtiği edebî türlerden birisi de mirâciyeler veya diğer bir isimle mirâcnâmelerdir. Hz. Peygamber’in Miraç mucizesini konu alan mirâciyelerde; Miraç, İsrâ, Mescid-i Aksa kavramları ve Kudüs şehri, söz konusu mucizenin gelişim aşamaları bağlamında birbirleriyle ilişkili olacak şekilde ele alınmıştır.

Hem Kur’an’ın hem de birçok sahih hadis ve tarih kaynaklarının haber verdikleri ve İslam literatürüne Miraç mucizesi olarak geçen olay, Allah’ın daveti üzerine Cebrail’in rehberliğinde Hz. Peygamber’in Mekke’deki Mescid-i Haram’dan Kudüs’teki Mescid-i Aksa’ya getirilişi ve oradan da semaya yükselişi olarak özetlenebilir. Miraç olayında Hz. Peygamber’e refakat eden Cebrail’in onu Kudüs’e getirmesi ve oradan göklere yükseltmesi bu şehrin taşıdığı mana ve öneme delalet eder. Kudüs’ün bu önemine Kur’an-ı Kerim’deki İsrâ Suresi’nde şu şekilde işaret edilmiştir: “Bir gece, kendisine ayetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksa’ya götüren Allah, noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir. (Kur’an-ı Kerim, İsrâ/1)” Müfessirler, ayette geçen “Çevresini mübarek kıldığımız” ifadesinden kastedilenin Kudüs şehri olduğu konusunda birleşmektedirler.

Hz. Peygamber'in kemalat bakımından diğer peygamberlerden üstün olduğunu gösteren, peygamberlere imamlik yaparak onlara namaz kıldırması olayı da Miraç olayı dâhilinde Kudüs'te gerçekleşmiştir. Bundan dolayı Miraç'ı ele alan edebî ve dinî eserler Kudüs'ü Miraç mucizesinin bir parçası olarak görmüşler ve Kudüs'e bu bağlamın bütünlüğü içerisinde önemli yer ayırmışlardır. Klasik edebiyatta Hz. Peygamber'in Miraç mucizesini konu alan ilk eserin 12. yüzyılda kaleme alındığı tespit edilmektedir.

...Miraç, Türk edebiyatında ilk defa bir motif olarak Saltuk Buğra Han Destanı'nda görülür. Çağatay sahasında XII. yüzyılda Hakîm Ata tarafından yazıldığı kabul edilen 122 beyitlik Mi'râc-nâmetü'l-Hazret bu türün ilk müstakil örneği olup hece vezniyle ve sade bir dille kaleme alınmıştır (Uzun, 2005: 135-136).

Anadolu sahası Türk edebiyatında ise miraç konusunu işleyen ilk şairin Âşık Paşa (öl. 1333) olduğu görülmektedir. Yine Anadolu sahasında ilk müstakil mirâciyeyi kaleme alan da Ahmedî'dir (öl. 1414). Ahmedî, *Tahkîk-i Mi'râc-ı Resûl* adını taşıyan 497 beyit hacmindeki bu eserini 1405 yılında telif etmiştir. Türk edebiyatında Anadolu sahasında Ahmedî'nin eseri dışında birçok müstakil mirâciye kaleme alınmıştır (Bkz: Gülüm, 2014).

Klasik Türk edebiyatında sadece miraç konusuna ayrılmış müstakil eserler bulunabildiği gibi, diğer bazı nazım türlerinin bir parçası olarak kaleme alınan miraç konulu manzumelere de rastlanmaktadır. Siyer, mevlid ve mu'cizât-ı nebî gibi eserlerin yanı sıra Muhammediyye ve garibnâme türündeki eserlerin birer bölümünün de miraç konusuna ayrıldığı görülmektedir.

...Miraç, Türk edebiyatında dinî-tasavvufî konulardan aşk konularına kadar pek çok mesnevîde bir bölüm olarak yer alır. Bundan başka bazı divanlarda da bilhassa kasidelerin nesîb bölümlerinde işlendiği görülmektedir. Şairler na't türündeki kasidelerinde, Hz. Peygamber'i överken mucizelerini anlatarak, bu mucizelerin diğer peygamberlerin mucizelerinden üstün olduğuna dikkat çeker ve bu arada Miraç mucizesini de överler. Ayrıca divanlarda mirâciyye türünde kasideler de bulunur. Miraç konusu işlenirken nazım şekli olarak divanlarda kaside, mesnevîlerde mesnevî, müstakil mirâc-nâmelerde de mesnevî tercih edilmiştir (Esir, 2009: 689).

Miraç mucizesinin her aşamasının ayrıntısıyla anlatılarak bunun yanında Kudüs'le ilgili anlatım ve tasvirlerle de yer verilen mirâciye örneklerinden birisi Âşık Paşa'nın *Garibnâme* adlı mesnevisidir. Âşık Paşa'nın bu eserde iki ayrı mirâciyeye yer verdiği görülmektedir. Bu mirâcnâmelerden ilkinde Hz. Peygamber'in Mekke'den Kudüs'e gelişi; ikincisinde ise göklere yükselişi; Cebrail ile olan yolculuğu, bu yolculukta gördükleri ve meleklerin hâlleri anlatılır. Eserdeki mirâciyelerden birinin başlığı, "İkinci dâsitân sekizinçi bâbdan beyân ider. Kuds-i mübâreki ve Hazret-i Risâlet mi'râcını ve her ne kim ol makâm-ı mübârekte vardur sırât ve mizân ve gayrihi tefhîm itdürüp tafsil ider (Yavuz, 2000: 21-41)." şeklinde verilmiştir. Başlıktan da anlaşılacağı gibi, mirâciye bölümünün

muhtevasında “Kuds-i Mübâreke” olarak tavsif edilen Kudüs’ün anlatımına ayrı bir yer verilmiştir. Yine aynı eserde Hz. Peygamber’in Mekke’den Kudüs’e getirilişine de bir bölüm ayrıldığı görülmektedir. Âşık Paşa, *Garibnâme*’deki ilk mirâciyyesinde Kudüs’teki Mescid-i Aksa ve Kubbetü’s-Sahra’yı duvarından kubbesine, kapısından penceresine kadar en ince ayrıntısı ile anlatmanın yanında, Kubbetü’s-Sahra’nın çevresini, yani Kudüs şehrine ait unsurları tasvir eder.

Klasik edebiyatımızdaki son müstakil mirâciyecilerden biri olarak kabul edilen Mehmed Bahâeddin’in *Mirâciye*’sindeki Kudüs ibaresinin geçtiği birkaç beyit örneği, Kudüs’ün bu tür eserlerde hangi bağlamda söz konusu edildiğini ortaya koyması bakımından önemlidir.

Eserde Hz. Muhammed’in Kudüs’te diğer peygamberlere imamlik yapıp namaz kıldırması olayına işaret edilmiş, Hz. Peygamber’in ayak basması ile birlikte her yeri sevinç ve sürurun kapladığı, taş ve ağaç gibi cansız varlıkların dahi selamlama seslerinin duyulduğu anlatılmaktadır. Beyitlerde geçen gulgul ve zemzeme kelimeleri adeta bizlere bu sesleri duyurmaktadır:

Kudse çün basdı kadem sâhib-i Mi’râc o dem
Eyledi gulgule-gû ‘arz-ı selâm ile salâ

Oldı ol hâce-i dîn Kudsde mihrâba imâm
İrdi ‘ayyuka gulgul-i ehlen sehlâ

Hacer-i Mescid-i Aksâ vü şecer-i hâk-ı Kuds
Eyledi cümle sadâ zemzeme-sencâna nevâ

(Dikmen, 2016: 245)

Klasik Türk edebiyatında Kudüs’e ilişkin önemli miktarda veri içeren miraç konulu eserler, ciddi bir birikim oluşturacak şekilde, her asırdan ve kesimden sanatkâr tarafından kaleme alınmıştır. Miraç mucizesinin ana unsuru teşkil ettiği bu tür eserlerde, Kudüs ve Kuds’e ilişkin unsurların ana tema olmadığını, yalnızca Miraç hadisesinin vuku bulduğu mekânların burada yer alması sebebiyle söz konusu edildiğini önemli bir tespit olarak belirtmek gerekir.

1.3. Fetihnâmeler

Seyahatnâme ve mirâciyeler dışında, edebî niteliğe sahip türlerden biri olan fetihnâmelerde de Kudüs’ün konu edildiği görülmektedir. “Fetihnâme İslam ve Türk devletlerinde fethedilen beldeleri, düşmana karşı kazanılan başarıları haber veren mektup ve fermanlar ile bu fetihleri anlatan tarihî ve edebî eserlerin genel adıdır (Aksoy, 1997: 7).”

Yapılan kaynak taramasında, Klasik Türk edebiyatında Kudüs’ü konu alan fetihnâmelerin sayısı olarak fazla olmadığı anlaşılmaktadır. Kudüs’ü ele alan fetihnâmelerden biri *Fetihnâme-i Kudüs*’tür. 1793 yılında Abdullah Figanîzâde Çorumî tarafından yazılan eser, Kudüs’ün fethinin destansı biçimde anlatıldığı bir fetihnâme örneğidir. Ağırlıklı olarak nesir tarzında kaleme alınan eserin belli yerlerinde manzum parçalara da yer verilmiştir (Bkz: Zorlu, 2015). Eserin içerik ve

üslup özelliklerine bakıldığında, destansı bir üslupla yazılmış olmasına bağlı olarak eserde, bir takım olağanüstülükler ve tarihî gerçekliklere aykırı olan bazı olay ve durumlara yer verildiği anlaşılmaktadır. Kudüs'ün fethi Hz. Muhammed döneminde gerçekleşmemesine rağmen, Hz. Peygamber'in bu fetihde bulunmuş gibi gösterilmesi buna örnek gösterilebilir. Bununla birlikte, fetih sırasında düşman tarafında gösterilen Tâlût ve Câlût da aslında fethin yapıldığı dönemde değil, Kur'an'da belirtildiğine göre (Bakara/243-252), Hz. Davut döneminde yaşamış karakterlerdir.

Doğrudan Kudüs'ün fethinden bahsetmese de Kudüs'e ait önemli bir olayı aktaran bir fetihnâme de *Silâhşor Tarihi* olarak da bilinen *Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab*'dir. “Fetihnâme-i Diyâr-ı Arab, ismini saklı tutan Silâhşor mahlaslı bir müellif tarafından kaleme alınan ve Yavuz Sultan Selim dönemindeki Mısır Seferi'nin anlatıldığı eserdir. (Aksoy, 1997: 1)” Kudüs konusunda bu eseri dikkat çekici kılan şey, Yavuz Sultan Selim'in Mısır Seferi'ne giderken, birçok kaynakta bahsedilmemesine rağmen, Kudüs'ü ziyaret ederek Mescid-i Aksa'da akşam namazı kıldığından genişçe bahsetmiş olmasıdır.

1.4. Allâme Şeyhî'nin *Divan*'ında Yer Alan Kudüs Temalı Manzumeler

Miraç mucizesi temelinde geliştirilen edebî literatürü saymazsak Kudüs, şair divanlarında müstakil bir kavram düzeyinde en az işlenen temalardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, Kudüs kavramının klasik şiirimizde kolektif düzeyde kullanılan bir mazmun veya mefhuma dönüşmemiş olmasıyla ilgilidir. Taradığımız birçok divandan sadece 17. yüzyıl Divan şairlerinden Allâme Şeyhî'nin *Divan*'ında Kudüs'ü işleyen üç ayrı manzum parça tespit edilmiştir.

Çeşitli kaynaklarda “Eğirdirli Şeyhî Mehmed Efendi”, “Allâme-yi Şeyhî”, “Şeyhî Seyyid Mehmed Allâme Efendi” gibi isimlerle anılan Allâme Şeyhî Efendi, Eğirdir'de doğmuştur. Çeşitli medreselerde müderrislik görevlerinde bulduktan sonra 1622 yılı sonlarında bir yıl süreyle görev yapacağı Kudüs kadılığına tayin edilmiştir. Mekke ve Galata kadılıklarında da bulunan Allâme Şeyhî, çeşitli görevlerde bulduktan sonra 1635'te Cidde'de vefat etmiştir. Şiirlerinde “Seyyid” ve “Şeyhî” mahlaslarını ayrı ayrı kullandığı ve dinî-tasavvufî konulara ağırlık verdiği belirtilmektedir. *Divan*'ındaki şiirlerden hareketle Zeyniyye tarikatından olduğu izlenimini veren Allâme Şeyhî'nin, *Türkçe Divan* dışında *Farsça Divan*'ı, *Sâkinâme*'si ve bazı Arapça şiirleri de bulunmaktadır. (Komisyon, 1998: 148; Özcan, 1989)

Allâme Şeyhî Divanı'nda Kudüs temalı bir kaside ve iki gazele yer verilmiştir. Allâme Şeyhî, “Kaside Der Beytü'l-Makdis Vaki'ı Sene” başlıklı yirmi dört beyitlik kasidesinde (Allâme Şeyhî [yz], 454: 11b-12a) Kudüs'te bulunduğu bir sırada, kar yağmasının ardından şehrin büründüğü beyazlığı ve güzelliği tasvir etmektedir. Şair, şehre kar yağmasının ardından şehirdeki güzellikleri tasvir ederken teşbih, telmih, tenasüp ve yer yer de mübalağa sanatlarına başvurarak etkileyici bir Kudüs portresi çizer. Kasidenin özellikle beşinci beytinde yer alan tasvir, adeta

tuval üstüne çizilmiş beyaz bir Kudüs portresi kadar çarpıcı ve etkileyicidir. Kudüs'te ağaçların üzerine yağın kar, beyaz bir örtü gibi onları sarmalamış, onları adeta Kabe'de beyaz ihramlara bürünen hacılara döndürmüştür:

Harem-i Ka'beye döndü harem-i Kuds-ı şerif
Bürünüp hâcı-sıfat her şecer anda ihrâm
(Allâme Şeyhî [yz], 454: 11b)

Allâme Şeyhî Divanı'nda yer alan diğer manzumeler ise "Kuds" redifli iki gazeldir. Divanda art arda sıralanmış bu gazellerden ilki beş, ikincisi de yedi beyitten oluşmaktadır. Allâme Şeyhî, her iki gazelinde de Kudüs'ün önem ve faziletlerinden bahsetmektedir. Söz konusu iki gazelin matla beyitleri şu şekildedir:

Sunarsa la'lin eger sâkî-i sabûh-ı Kuds
Benimle hem-dem olur her nefesde Rûh-ı Kuds
(Allâme Şeyhî [yz], 454: 25a)

Kimin ki cilvegehi ola bâğ-ı harem-i Kuds
Müdâm neşve verir ana feth-i 'alem-i Kuds
(Allâme Şeyhî [yz], 454: 25a)

Klasik şiirde pek de revaç bulmayan Kudüs temasına *Allâme Şeyhî Divanı*'nda üç ayrı manzumeyle yer verilmiş olmasını, şairin Kudüs'te kadılık görevinde bulunmasıyla açıklamak mümkündür.

2. MODERN TÜRK EDEBİYATINDA KUDÜS

Modern Türk edebiyatında Kudüs temasına yer verilmesinin daha çok dinî-ideolojik kaygılar temelinde gerçekleştiğini ilk tespit olarak belirtmekte fayda vardır. Kudüs'ün bu anlamda Türk şiirinin ilgi alanına dâhil olması 1960'lı yılların sonlarına dayanır. Bu yıllara gelene dek modern edebiyatta, Kudüs başta olmak üzere bütün İslam coğrafyasına karşı duyarsız kalınmasının en temel nedeni, Osmanlı'nın son dönemleri ile Cumhuriyet dönemini kapsayan köklü medeniyet değişikliği teşebbüsleridir. Bu tür teşebbüsler ve arayışlar nedeniyle edebiyat alanında Müslüman coğrafyasına karşı bir ilgisizlik hüküm süregelmıştır. Bunun karşısında 1967 Arap-İsrail Savaşı, Türkiye'deki ilgisizliğin son bulduğu, hem Müslüman coğrafyaya hem de Filistin ve Kudüs'e dair belli bir duyarlılığın gelişmeye başladığı bir kırılma noktasıdır.

Arap-İsrail Savaşı'nın ortaya çıktığı yıllar, aynı zamanda Türkiye'de İslamî hassasiyetlere sahip belli bir kesimin politikada söz sahibi olmaya başladığı ve İslamî gençlik hareketlerinin gelişmeye başladığı bir döneme denk gelir. Bu dönemde Necib Fazıl; *Büyük Doğu*, Sezai Karakoç; *Diriliş*, Nuri Pakdil; *Edebiyat* ve Cahit Zarifoğlu da *Mavera* gibi edebî, kısmen de politik yayınlarla İslam coğrafyasına dair fikirleri neşretmiş, önemli bir kesim arasında İslamî duyarlılığın artmasına katkı sunmuşlardır (Akar, 2017).

2.1. Sezai Karakoç

Türk edebiyatında 1950'lerden sonraki dönemin en önemli simalarından olan Sezai Karakoç, mütefekkir bir şair olarak ortaya koyduğu medeniyet tasavvuruyla kendisinden sonra gelen kuşaklar üzerinde önemli bir iz bırakmıştır. Karakoç, kaleme aldığı şiir ve yazılarıyla Kudüs ve Filistin meselesinde belli bir akım başlatan öncü bir isimdir.

1969'da Mescid-i Aksa'nın Siyonistler tarafından yakılması üzerine, o yıl birinci sayısını çıkardığı *Diriliş Dergisi*'nde *Ey Yahudi* isimli bir şiir yayınlamakla bu duruma tepkisini ortaya koyan Karakoç, bu olay vesilesiyle Kudüs'ü Modern Türk edebiyatına taşıyan ilk isim olarak literatüre geçer. Karakoç, tepki dolu bu şiirinde Yahudilerin asırlardır insanlığın ruhunu yaktığını, tıpkı bunun gibi Mescid-i Aksa'yı da yaktığını; ancak o yaktığı şeyin aslında Mescid-i Aksa'nın ruhunun taş, toprak ve ağaç biçimindeki işaretleri olabileceğini haykırır:

Nihayet Mescid-i Aksa'yı da yaktın
ey Yahudi! ...
Asırlardır insanlığın ruhunu yaktığın gibi
ey Yahudi! ...
Aya çıkarak göğge çıktığını sandın
ey Yahudi! ...
Göğge çıktığına inanır inanmaz
Büyük Peygamberin göğge çıktığı yeri yaktın
ey Yahudi! ...
Mescid-i Aksa'yı yaktın
ey Yahudi! ...
Daha doğrusu yaktığını sandın
ey Yahudi! ...
Senin yaktığın gökteki Mescid-i Aksa'nın ancak gölgesidir
ey Yahudi! ...
Senin yaktığın Mescid-i Aksa'nın ruhu değil
Taş, toprak ve ağaçtan işaretidir
ey Yahudi! ...

(Karakoç, 1969a: 49)

Karakoç, bilhassa *Alınyazısı Saati* (Karakoç, 2012) isimli eserinde yer alan şiirlerinde başta Kudüs ve Filistin olmak üzere, Afganistan'dan Eritre'ye, Filipinler'den Azerbaycan'a kadar bütün bir İslam coğrafyasının meselelerini irdelemektedir. Karakoç, üstelik sadece şiirle de yetinmemiş, o yıllarda bir gazetede yazdığı ve daha sonra *Sütun, Günlük Yazılar I* (Karakoç, 1969b) ve *Sütun, Günlük Yazılar II* (Karakoç, 2016) olarak kitaplaşan pek çok yazısında da Filistin ve Orta Doğu meselesine ve Müslümanların yeryüzünde bir birlik ve kardeşlik ruhuyla hareket etmelerine dair konulara eğilmiştir (Özçelik, 2015: 50).

Kudüs'ü Tanrı'nın ve bütün insanlığın şehri olarak nitelendiren Karakoç'un bu bakışı, ondaki Kudüs algısının evrensel niteliğini ortaya koyar. Bundan dolayı

bu şehri üstün vasıflarla beraber düşünmüş ve Kudüs'ün gökte yapılp yere indirildiğini söylemiştir:

Ve Kudüs şehri.
Gökte yapılp yere indirilen şehir.
Tanrı şehri ve bütün insanlığın şehri.
Altında bir krater saklayan şehir
Kalbime bir ağırlık gibi çöküyor şimdi
Ne diyor ne diyor Kudüs bana şimdi
Hani Şam'dan bir şamdan getirecektin
Dikecektin Süleyman Peygamberin kabrine
Ruhları aydınlatan bir lamba
İfriti döndürecek insana:
Söndürecek canavarın gözlerini
İfriti döndürecek insana

(Karakoç, 2012: 19)

Karakoç, Kudüs'e atfettiği önemi ve bu şehrin medeniyet algımızdaki yerini sadece şiirlerinde değil, diğer yazılarında da sık sık dile getirmiştir. *Kudüs Acısı* başlıklı bir yazısında Kudüs'ün içinde bulunduğu durumu, “Peygamberler şehri, ikinci kible şehri, Mescid-i Aksa ve Kubbetüssahra şehri, Miracın ikinci durağı kutlu Kudüs şehri tutsaktır.” cümleleriyle anlattıktan sonra, Kudüs'ün öneminin yalnız bu dinî geçmişinden kaynaklanmadığını, “Kudüs'ün önemi yalnız dini ve manevî değildir. Aynı zamanda jeopolitik bakımdan da Orta Doğu'nun hâkim tepelerinden biridir Kudüs. Ona hâkim olan, Orta Doğu'nun kalbine oturmuş, en nazik yerden içine doğru girmeye başlamış demektir.” şeklinde ifade eder. Şiirlerine bakıldığında Karakoç'un daha ziyade medeniyet cephesinden Kudüs'ü şiirine taşıdığı görülür. Siyasî durumu ise, medeniyet noktasında taşıdığı anlam ve değerle irtibatlı olarak söz konusu eder (Coşkun, 2010: 861).

Karakoç'un Filistin ve Kudüs meselesini ilk olarak edebiyatın gündemine taşımalarının ardından konu ile ilgili şiirlerin sayısı giderek artmış, İsrail'den yapılan her saldırı, bütün dünyanın olduğu gibi Türkiye kamuoyunun da gündemine yansımıştır. Türkiye'deki “İslamcılık” düşüncesinin ana simgelerinden biri hâline gelen Kudüs, şairler tarafından sıklıkla dile getirilen bir tema olmaya başlamıştır.

2.2. Mehmet Akif İnan

Çok fazla şiir kaleme almamasına rağmen, *Mescid-i Aksa* şiiri sebebiyle “Kudüs Şairi” olarak nitelendirilen Mehmet Akif İnan, sadece bu şiiriyle bile Karakoç'un uyandırdığı duyarlığın ilk takipçileri arasında sayılmıştır. *Mescid-i Aksa* şiiri ilk olarak 4 Ekim 1979 tarihinde çıkan ve “İslamcı” bir gençlik dergisi olarak kabul edilen *Akıncılar* dergisinin beşinci sayısında yayımlanmıştır. Derginin yarım sayfasını kaplayan şiirin üstünde ise İnan'ın *Öldüren Zehir* başlıklı yazısı yer almıştır. Altı bendden oluşan şiirinde Mescid-i Aksa'yı oldukça mahzun bir düş atmosferinde ve ağlayan bir çocuk gibi tasvir eden İnan, Müslümanlığın bu kutsal

mabedinin zulüm altında olmasına duyulan kayıtsızlığı İslamî bir hassasiyetle dile getirerek aslında bir bakıma yaşadığı dönemin “genç İslamcı kuşağının” duygularına tercüman olmuştur:

Ve Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Bir çocuk gibiydi ve ağlıyordu
Varıp eşliğine alnımı koydum
Sanki bir yer altı nehri çağlıyordu
...
Mescid-i Aksa'yı gördüm düşümde
Götür Müslümana selam diyordu
Dayanamıyorum bu ayrılığa
Kucaklasın beni İslam diyordu.

(İnan, 1979: 3)

2.3. Cahit Zarifoğlu

Mehmet Akif İnan'la aynı kuşaktan olan Cahit Zarifoğlu da Kudüs ve Filistin davası konusunda söyleyecek sözü olan şairlerdendir. Kudüs'ün yanı başında Beyrut ve Filistin'de yapılan katliama bir tepki olarak yazdığı şiiri, onun bu konudaki içsel tepkilerinin adeta bir dışavurumudur.

İslami muhtevanın en güçlü hissedildiği şiirlerden birisi ise *Daralan Vakitler*'dir. Filistin'de yaşanan dramın duyurulmaya çalışıldığı bu şiirde etken bir tavir içerisinde olan şairin, kendisini olayların akışına bırakmak istemediği ve yaşananlara karşı mücadele etme arzusu açıkça görülür. O, yanlışların düzeltilmesi için bir çaba içindedir (Paksoy, 2016: 422).

Daralan Vakitler şiirinde, Beyrut'ta yapılan zulüm ve haksızlığa karşı Müslümanların vurduymuyuz bir tavir sergilemesini anlatırken, özellikle Beyrut'un, Kudüs'ün yanı başında oluşunu ön plana çıkaran Zarifoğlu, zulmün İslam'ın mahremi olan Kudüs'ün çok yakınında olduğuna dikkat çeker:

Beyrut'un gözyaşları şimdi,
Kudüs'ün yanı başında
Müslümanlarsa uzakta,
Sanki başka
Gelinmez bir dünyada.

(Zarifoğlu, 2013: 59)

2.4. Nuri Pakdil

Günümüz edebiyatında Kudüs ile özdeşleşerek edebî ve fikrî üretimlerinde bu kavrama en çok vurgu yapanlardan biri de Nuri Pakdil'dir. Onun sanat ve fikirlerinin arka planında Kudüs'le beraber bütün Orta Doğu coğrafyasının izlerine rastlamak mümkündür.

Nuri Pakdil dünyasında Ortadoğu'nun özel bir yeri vardır. Eserlerinde Mekke, Medine, Kudüs, Şam, Cezayir, Endülüs yani tüm Ortadoğu mutlaka yer almaktadır. Sadece eserlerinin isimlerine bakmak bile yeterlidir. (Arap

Saati, Arap Şiiri-Güldeste) Pakdil'e göre Batı'nın tüm kuşatmalarına rağmen, evrensel insan söylemi Ortadoğu halklarının içinden fıskıracaktır. Çünkü Ortadoğu köklü bir öğretinin mirasçısıdır (Bedir, 2004: 303).

Kudüs temasını ele aldığı şiirlerini İslamî bir lirizmle yoğuran Pakdil'e göre Kudüs, insanlığı sevebilmenin ilk kapısı ve gerçek bağımsızlığı savunmanın ilk kalesidir. Bu düşüncelerini, “Kudüs sevilmeden insanlığa girilmez. Bizim için daha da özel bir konumu vardır: Kudüs'ü savunmak gerçek bağımsızlığı savunmaktır (Pakdil, 2014b: 65).” şeklinde ifade eder. Kudüs ve Filistin davasına derin bir bağlılık besleyen şair için bu bağlılığın yürekten bir hâl aldığı görülür.

Nuri Pakdil'in Ortadoğu ilgisinde özellikle Filistin'in ve Kudüs'ün ayrı bir önemi ve değeri vardır. Pakdil, İstanbul'dan Ankara'ya taşınırken yanına sadece üç şey alır: Kudüs fotoğrafı, yazı makinesi ve çantası. Buradan da fark etmekteyiz ki Pakdil'in ömür yoldaşlığını yazdıkları ve Kudüs sevgisi yapmıştır (Temel, 2013: 109).

Pakdil'in sanatında Kudüs imgesinin en somut ve simge hâlini *Anneler ve Kudüsler* (Pakdil, 2014a) şiirinde görmekteyiz. *Anneler ve Kudüsler* şiiri ilk defa *Edebiyat Dergisi*'nin Ocak 1972 tarihli sayısında Ebubekir Sonumut müstear ismiyle yayınlanmaya başlanmıştır. Şiirin yayınlandığı dönemin politik gelişmeleri hatırlandığında, Altı Gün Savaşları olarak anılan Arap-İsrail mücadelesinin Müslümanların yenilgisiyle sonuçlandığı ağır bir psikolojik ortam söz konusudur. Müslümanların bir kez daha yenilgi ve utanç sarmalına bulanmışlığının anlatıldığı şiirin odağında, her şeye rağmen umut ve direnişin yankısı dizelere dökülmüştür. Anne ve Kudüs imgelerinin İslamî bir lirizmle birleştirildiği *Anneler ve Kudüsler*, Kudüs ve Filistin davası temelinde gelişen edebî birikimin adeta efsane şiirleri arasına girmiş, İslam dünyasında yaşanan zulümlerin Kudüs üzerinden simgesel bir ifadesine dönüşmüştür. Pakdil'in 1972-1974 yılları arasında kaleme aldığı şiir, beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Şiirin en dikkat çeken üçüncü bölümü Ocak 1972'de kaleme alınmıştır:

Tûr Dağı'nı yaşa
Ki bilesin nerde
Kudüs Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum
Ayarlanmadan Kudüs'e
Boşuna vakit geçirirsin
Buz tutar
Gözün görmez olur
Gel Anne ol
Çünkü anne
Bir çocuktan bir Kudüs yapar
Adam baba olunca İçinde bir Kudüs canlanır
Yürü kardeşim
Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin

(Pakdil, 2014a: 14)

Kudüs'ü benliğinde taşıyan Pakdil, Kudüs'ü devamlı zihinde tutmanın gerekliliğini “Ben Kudüs'ü kol saati gibi taşıyorum / Ayarlanmadan Kudüs'e / Boşuna vakit geçirirsin” dizeleriyle dile getirirken, şiirindeki iki ana imge olan Anne ve Kudüs arasındaki ilişkiyi de, “Gel Anne ol / Çünkü anne / Bir çocuktan bir Kudüs yapar” biçiminde dile getirir. Şair, İslam ümmetinin içine düştüğü eziklik ve umutsuzluğu aşmanın Kudüs'ün maneviyatından alınacak güçle mümkün olabileceğini de, “Yürü kardeşim / Ayaklarına bir Kudüs gücü gelsin” dizeleriyle ifade eder. Kudüs'ün şahsında İslam ümmetinin düçar olduğu hazin durumu sık sık dizelerine döken Pakdil, bu umutsuzluk duygusuyla beraber umut ve direnişi de işlemeyi ihmal etmemiştir.

2.4. Arif Ay

Nuri Pakdil gibi bütün İslam coğrafyasını, bu coğrafyanın acılarını yüreğinde hissederek sanatında bu coğrafyaya yer veren şairlerden birisi de Arif Ay'dır. İlk şiiri 1975 yılında Nuri Pakdil'in çıkardığı *Edebiyat Dergisi*'nde yayımlanan Ay, bu anlamda Pakdil'in takipçisi de sayılır (Komisyon, 2010: 152).

Arif Ay'ın *Şiirim Şehirleri* (Ay, 2011) adlı eseri, onun İslam coğrafyası konusundaki hassasiyetini çok çarpıcı bir şekilde ortaya koyar. İslam medeniyetinin gelişim sürecinde manevi ve kültürel değerleriyle belirleyici olmuş İstanbul, Semerkand, Şam, Kudüs, Buhara, Kahire, Mekke, Medine, Bağdat, Grozni ve Bosna gibi on bir şehir üzerine yazdığı şiirlerinde şair, bu şehirleri konuşarak duygu ve düşüncelerini etkili bir üslupla yansıtmayı başarmıştır. Eserin en önemli bölümlerinden olan “Kudüs Konuşuyor” da Kudüs'ün İslam tarihi içindeki asli anlamına göndermelerde bulunurken, Filistin topraklarına ve halkına ıstırap çektiren Yahudi işgalcilerden hesap soran direnişçi bir ruh hâli ortaya koyar.

Kudüs, bütün İslam dünyasının 20. yüzyılda kanayan yarası olmuştur. Bunun sebebi, bu şehrin İsrail devletinin eline geçmiş olmasıdır. Dolayısıyla, edebiyatımızda Kudüs'ün diğer şehirlerle kıyaslandığında ayrı bir yeri vardır. Kudüs bu çağın Müslümanları için bir acıdan, bir hüzünden, bir ayrılıktan ibarettir. “Kudüs Konuşuyor” şiiri beş bölümden oluşur. İlk üç bölümde Kudüs'ün peygamberler tarihine beşiklik etmiş geçmişi vurgulanırken, son iki bölümde bu kutlu geçmişin kana bulanışı üzerinde durulur. Yani dün ve bugün çatışması şiirin tüm bölümlerine yayılmıştır. Dünden bugüne, tarihten günümüze uzanan çizgi, şiirin bölümleri arasında gayet muntazam bir biçimde paylaştırılmıştır. İlk bölümde Hz. Davut, Hz. Musa ve Hz. İsa'nın şehirdeki izlerine gönderme yapılır. İkinci bölümde Peygamberimiz ve Miraç hadisesi vurgulanır. Üçüncü bölümde Peygamberimizin Kudüs için söylediği övgü dolu sözler alıntılanır: “Ey Kudüs! Allah'ın seçtiği toprak ve onun kullarının vatanı! (...) Sana doğru inen çiğ taneleri bütün hastalıklara şifa getiriyor. Çünkü geldiği yer, Cennet'in bahçeleri”. Dördüncü bölümde geçen, “İnsanlığın çarpan kalbi vuruldu / İnsanın kendini gördüğü ayna / tuz buz” mısraları, okuyucuyu beşinci bölüme hazırlar. Beşinci bölümde ise zulüm, kan, kahır, gözyaşı, beddua vardır. Zira Kudüs, 20. yüzyılda,

Batı'nın Müslümanlara uyguladığı zulmün, öfkenin simgesidir (Harmancı, 2013: 247-248).

Kudüs ve bu temanın kapsamında yer verilen Filistin davası konusundaki hassasiyeti edebî ürünlerinde işleyen şair ve yazarlar yukarıda belirtilen isimlerle sınırlı değildir. Sezai Karakoç'un öncülüğünü yaptığı edebiyatta Kudüs hassasiyeti onun çağdaşı veya ardından yetişen kuşaktan birçok ismi etkilemiş, bu isimler benzer kaygılarla Kudüs temasını sanatlarına taşımışlardır. Mustafa Miyasoğlu, Osman Sarı, Metin Önal Mengüşoğlu, Cahil Yeşilyurt, İlhamî Çiçek, Ahmet Mercan, Ali Göçer, Recep Garip, Şeref Akbaba, Mustafa Yürekli, Gökhan Akçiçek, Bünyamin Doğruer, Hüseyin Atlansoy, Cevat Akkanat, Mürsel Sönmez, Seyfettin Ünlü, Kemal Sayar ve Özcan Ünlü gibi pek çok isim aynı yolu izleyerek İslamî damardan beslenen Kudüs hassasiyetini öne çıkaran ve Filistin'deki zulmü dile getiren edebî ürünler ortaya koymuşlardır.

SONUÇ

Müslümanların, Mekke ve Medine ile beraber üç kutsal şehirden biri olarak kabul etmesi, İslam'ın ilk kıblesi olan Mescid-i Aksa'nın burada olması ve pek çok peygamberin yaşadığı ya da uğradığı bir yer olmasından dolayı Kudüs, her devirde Müslüman toplumların zihin ve gönül dünyalarında zengin bir çağrışım birikiminin kaynağı olmuştur. Sözü edilen birikimin oluşmasında tarihî ve kültürel öğelerin rolünü de saymak gerekir. Günümüzde, sayılan bu öğeler arasına, İsrail'in Kudüs'ü işgal ederek oradaki halka yaptığı zulmün kavramsallaştırılmış ifadesi olan "Filistin davasını" da eklemek gerekir.

İzah edilen öneminden dolayı, bir tema olarak Kudüs'ün Türk edebiyatında geçmişten günümüze, ne şekilde ve hangi sıklıkta işlendiği sorusu değer kazanmaktadır. Bu konuyu açıklığa kavuşturmak amacıyla Türk edebiyatının iki ana kesiti olan Klasik Türk edebiyatı ve Modern Türk edebiyatı kapsamında ortaya konan edebî birikime başvurmak gerekir.

Ortaya konan edebî birikimin niceliği dikkate alındığında Kudüs'ün Klasik Türk edebiyatında sık işlenen temalardan biri olmadığı sonucuna varılmaktadır. Seyahatnâme, fetihnâme ve mirâciye türünde verilen eserlerin sınırlı sayıdaki örneklerinde, Kudüs'ün doğrudan ve dolaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Özellikle Hz. Peygamber'in Miraç mucizesini konu alan mirâciye türü eserlerde, Miraç hadisesinin Kudüs'te geçmesine dayalı olarak, Kudüs'e yer verildiğini söylemek mümkündür. Fakat burada da Kudüs temasının ana temayı teşkil etmediğinin altını çizmek gerekir.

Kudüs temasının, klasik edebiyata nazaran modern edebiyatta daha sık işlendiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Sezai Karakoç'un, 1969'da Mescid-i Aksa'nın İsrail tarafından yakılmasına duyduğu tepki üzerine *Diriliş*'te kaleme aldığı *Ey Yahudi* isimli şiiri modern edebiyatta Kudüs'le ilgili ortaya konan ilk edebî verimdir. Şairin bunu takip eden Kudüs, Filistin Davası ve İslam coğrafyası temalı

şair ve yazıları, o günden bugüne pek çok takipçi edinmiş ve bu anlamda geniş bir literatür ortaya konmasına ön ayak olmuştur.

Karakoç'un öncülüğünü yaptığı; M. Akif İnan, Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu ve Arif Ay gibi isimlerin sürdürdüğü ve günümüzde pek çok şair ve edebiyatçının eserlerinde işlemeye devam ettiği Kudüs teması; bir şehirden çok bir fikrin, eylemin, tutsaklık ve özgürlük mücadelesinin simgeleşmiş anıt kavramlarından birisi olarak algılanmıştır. Belli bir İslamî hassasiyete sahip bu nesil için Kudüs, direnişin başka bir adı olmuş, Filistin davasını Kudüs ve Mescid-i Aksa üzerinden dile getirmişlerdir. Bu yönüyle bakıldığında, modern edebiyata konu olan Kudüs'ün daha çok İslamî bir algı üzerinden temel bulduğu savunulabilir.

KAYNAKÇA

- AKAR, Mustafa (2017), "Türk Şiirinin Geniş Ufkuna Giriş: Kudüs", *Lacivert Dergisi*, S. 36. <http://www.lacivertdergi.com/dosya/2017/06/14/turk-siirinin-genis-uf-kuna-giris-kudus>, Erişim Tarihi: 29.10.2017.
- AKSOY, Hasan (1997), "Tarihî Bir Tür Olarak ve Türk İslâm Edebiyatında Bir Tür Olarak Fetih-nâmeler", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. 2, S. 2, s. 7-19.
- ALLÂME Şeyhî Efendi, *Divan*, Süleymaniye Kütüphanesi, Lala İsmail Efendi No: 454.
- ALTUNTAŞ, Halil; Şahin, Muzaffer (2011), *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara.
- AY, Arif (2011), *Şiirimin Şehirleri*, Okur Kitaplığı, İstanbul.
- AYAN, Hüseyin (1990), *Nesîmî, Divanı*, C. I, TDK, Ankara.
- BAYRAM, Yavuz; ERDEMİR, Avni "Samsunlu Divan Şairleri", <http://kultur.samsun.bel.tr/samsem2006/doc/047.pdf>, Erişim Tarihi: 27.10.2017.
- BEDİR, Atif (2004), "Bir Yazarın Karasevdası: Kudüs", *Entelektüel, Muhafir Bir Tasarım Olarak Edebiyat Dergisi ve Nuri Pakdil, Hece Dergisi*, S. 85, s. 300-303.
- COŞKUN, Menderes (2002), "Nâbî'nin Tuhfetü'l-Haremeyn Adlı Seyahatnamesinin Edebî Kaynakları", *İlmî Araştırmalar*, S. 12, İstanbul, s. 63-72.
- COŞKUN, Menderes (2009), "Seyahatnâme", *TDVİA*, C. 37, s. 13-16.
- COŞKUN, Sezai (2010), "Sezai Karakoç'un Şiirleri Üzerinde Edebiyat-Medeniyet-Coğrafya Bağlamında Bir İnceleme", *Turkish Studies*, S. 5/1, s. 843-885.
- DİKMEN Melek (2016), "Son Müstakil Miracıyelerden Biri: Mehmed Bahâeddin ve Miracıyye'si", *Ekev Akademi Dergisi*, S. 67, s. 237-260.
- ERKUL, Rasih (2017), "Birri Mehmed Dede Divânı'nda Âyetlerden İktbaslar", *MCBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 15, S. 3, s. 97-104.
- ESİR, Hasan Ali (2009), "Anadolu Sahası Mesnevilerinde Miraç Mevzuu", A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 39, (Prof. Dr. Hüseyin AYAN Özel Sayısı), Erzurum, s. 683-708.
- GÜLNAR, Özlem (1996), "Hüsamzâde Feyzî Dîvânı, İnceleme-Metin", *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Bursa.
- GÜLÜM, Emrah (2014), "Türk Edebiyatında Mi'râcnâmeler Üzerine Hazırlanmış Çalışmalar Hakkında Bibliografya Denemesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 5, s. 105-111.

- HALİOĞLU, Nagihan (Haziran 2017), “Evliya Çelebi’nin Kudüs’ü”, *Laciverd Dergisi*, S. 36, www.lacivertdergi.com/dosya/2017/06/14/evliya-celebinin-kudusu, Erişim Tarihi: 24.10.2017.
- HARMANCI, Abdullah (2013), “Arif Ay Şiirinde Şehir Algısı”, *Jass The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 6/8, s. 241-252,
- İNAN, Mehmet Akif (1979), “Mescid-i Aksa”, *Akıncılar Dergisi*, Yıl: 1, Sayı: 5, s. 3.
- KARAKOÇ, Sezai (2012), *Alinyazısı Saati, Şiirler IX*, Diriliş Yayınları.
- KARAKOÇ, Sezai (1969a), “Ey Yahudi”, *Diriliş Dergisi*, C. 3, S. 1.
- KARAKOÇ, Sezai (1969b), *Sütun, Günlük Yazılar I*, Fatih Yayınevi, İstanbul.
- KARAKOÇ, Sezai (2016), *Sütun, Günlük Yazılar II*, Diriliş Yayınları, İstanbul.
- KARGA, Bilge (2011), “XVII. Yüzyıla Ait Bir Seyahatname: Mir’âtü’l-Kuds”, *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu Bildirileri*, Adana, s. 137-144.
- KOMİSYON, (1998), “Şeyhî Mehmed Efendi (Allâme Şeyhî)”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C. 8, Dergâh Yayınları, İstanbul.
- KOMİSYON (2010), *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi*, C. 1, 3. bs., YKY, İstanbul.
- MAZIOĞLU, Hasibe (1974), *Kitâbu Evsâf-ı Mesâcidi’ş-şerîfe*, TDK, Ankara.
- MÜSLİM, *Kitâbu’l-Hacc*.
- PAKDİL, Nuri (2014a), *Anneler ve Kudüsler*, Edebiyat Dergisi Yayınları, İstanbul.
- PAKDİL, Nuri (2014b), *Bir Yazarın Notları-I*, Edebiyat Dergisi Yayınları, İstanbul.
- PAKSOY, Nurhayat (2016), “Çağının Tanığı Bir Şair/Bir Şiir Cahit Zarifoğlu’nun ‘Daralan Vakitler’ Şiiri Üzerine Bir İnceleme”, *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 2, s. 419-434.
- TARLAN, Ali Nihad (1997), *Necâtî Beg Divanı*, MEB, İstanbul.
- TEMEL, Ali Ulvi (2013), "Düşünce ve Edebiyat Açısından Nuri Pakdil'in Ortadoğu Algısı", *Edebiyat Eylemi ve Nuri Pakdil*, Hece Yayınları, İstanbul.
- ÖZCAN, Abdulkadir (1989), *Şeyhî Mehmed Efendi Şakaik-ı Nu'mâniye ve Zeyilleri-Vekâyiü'l-Fudalâ-I*, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Mustafa (2015), “Şiirimizde Kudüs ve Filistin Duyarlılığı”, *Somuncu Baba Dergisi*, S. 175, s. 48-51.
- UZUN, Mustafa (2005), “Mi'râciyye”, *TDVİA*, C. 30, s. 135-140.
- YENİTERZİ, Emine (2010), “Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *Klasik Türk Edebiyatının Kaynakları Özel Sayısı* S. 3/15, Prof. Dr. Turgut KARABEY Armağanı, s. 301-334.
- ZARİFOĞLU, Cahit (2013), *Korku ve Yakarış*, Beyan Yayınları, İstanbul.
- ZORLU, Muhammed Tayyib (2015), *Abdullah Bin Mahmûd Figanî-zâde Çorumî'nin Fetih-nâme-i Kudüs Adlı Eseri (Metin-İnceleme)*, On Dokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans tezi, Samsun.